

Lærerne, eleverne og varetagelsen af skolens demokratiske opgave

Af Jakob Skjernaa Hansen & Hans Dorf

Indledning

En af de både klassiske og aktuelle diskussioner om skolen er spørgsmålet om, hvad det er skolen skal bibringe børnene – eller sagt på en anden måde: Hvad skal være indholdet i den dannelse som eleverne har med, når de forlader skolen? Er det – med 1937-lovens ord – nyttige kundskaber og færdigheder; er det elevernes udvikling til harmoniske individer; er det dannelsen til demokratisk medborgerskab; eller måske forberedelsen til den videre vej gennem uddannelsessystemet? Dette centrale spørgsmål er omdrejningspunktet for denne artikel.

I folkeskolens formålsparagraf står der:

Folkeskolens opgave er i samarbejde med forældrene at fremme elevernes tilegnelse af kundskaber, færdigheder, arbejdsmetoder og udtryksformer, der medvirker til den enkelte elevs alsidige personlige udvikling.

Folkeskolen må søge at skabe sådanne rammer for oplevelse, virkelyst og fordybelse, at eleverne udvikler erkendelse, fantasi og lyst til at lære, således at de opnår tillid til egne muligheder og baggrund for at tage stilling og handle.

Folkeskolen skal gøre eleverne fortrolige med dansk kultur og bidrage til deres forståelse for andre kulturer og for menneskets samspil med naturen. Skolen forbereder eleverne til medbestemmelse, medansvar, rettigheder og pligter i et samfund med frihed og folkestyre. Skolens undervisning og hele dagligliv må derfor bygge på åndsfrihed, ligeværd og demokrati.

Formålsparagraffen kan fortolkes således, at skolens vigtigste opgave er at opdrage til demokrati gennem demokrati og medvirke til deres alsidige personlige udvikling, og at kundskaber og færdigheder, tillid til egne muligheder etc. må ses som midler hertil.

Så vidt lovens ord – men hvad opfatter lærerne som skolens vigtigste opgave? I Odense Seminariums demokratiprojekt stillede vi i vores spørgeskema til lærere spørgsmålet: *Hvilken én af følgende fire opgaver synes du er skolens relativt vigtigste?* Svarene fordelte sig således:

- 11%: at eleverne opnår relevante kundskaber og færdigheder
- 57%: at eleverne udvikler sig som alsidige mennesker med selvværd og selvtillid
- 31%: at eleverne udvikler sig som handleduelige medlemmer af et demokratisk samfund
- 2%: at eleverne opnår et grundlag for at uddanne sig yderligere.

Det vil altså sige at godt og vel halvdelen af lærerne anser elevernes personlige udvikling som den vigtigste opgave skolen skal løse, en tredjedel mener at det er opdragelsen til demokrati som er den vigtigste, mens hver tiende ser kundskabs- og færdighedssigtet som den væsentligste opgave for skolen. Spørgsmålet om forberedelse til videre uddannelse er stort set ikke inde billedet for lærerne som et bud på skolens vigtigste opgave – hvilket naturligvis ikke er det samme som at lærerne ikke lægger vægt på dette perspektiv.

Der melder sig herefter to væsentlige spørgsmål: Hvad er det for forhold der har betydning for, hvilken opfattelse af skolens primære dannelsesopgave den enkelte lærer har? Og hvilken betydning har denne opfattelse dernæst for lærerens syn på undervisningen i skolen? I det følgende sættes der først fokus på sammenhængen mellem på den ene side lærernes baggrund og deres samfunds- og

demokratiopfattelser og på den anden side deres syn på skolens opgave. Dernæst diskuteres betydningen af lærernes opfattelse af skolens opgave i forhold til deres syn på demokratiet i skolens dagligdag - både som elevindflydelse og som indhold i undervisningen. Undervejs perspektiveres der til *elevernes* oplevelse af demokratiet i skolen.

Hvad ligger bagved synet på skolens opgave?

Demokratiprojektets lærerspørgeskema rummer kun én enkelt egentlig baggrundsvariabel, nemlig køn, men har til gengæld en række professionsvariable: Lærernes anciennitet, deres faglige profil og deres skole. Spørgsmålet er, hvilken betydning disse variable har for lærernes opfattelse af skolens opgave, idet de må opfattes som medvirkende til denne opfattelse snarere end som produkter af den - lærerne søger næppe kun ansættelse på én skole frem for en anden på grund af et bestemt syn på skolens opgave, men udvikler dette syn gennem socialisering i en skolekultur. Et flertal af lærerne ser som nævnt den alsidige, personlige udvikling som skolens vigtigste opgave. Det interessante er i det følgende at se på *forskelle* i tilslutningen til skolens forskellige opgaver og baggrunden herfor.

Når der ses på betydningen af lærernes køn for deres syn på skolens opgave er det mest iøjnefaldende resultat at en markant større andel af de mandlige (40%) end af de kvindelige (26%) lægger størst vægt på opdragelsen til demokrati. Kvinderne ligger omvendt lidt højere end mændene både på kundskaber og færdigheder og på alsidig, personlig udvikling. Det ser altså ud til at lærernes køn har en ikke ubetydelig betydning for deres syn på skolens vigtigste opgave.

M.h.t. professionsvariablenes betydning kan vi omkring lærernes anciennitet se nogle tydelige og ganske interessante forskelle: Blandt lærerne med den korteste anciennitet (0-4 år) vægter 46% opdragelsen til demokrati højest i forhold til 31% i gennemsnit for alle, og et tilsvarende billede får vi blandt lærerne med den længste anciennitet (20-29 år), hvor 38% ser opdragelsen til demokrati som den vigtigste opgave. Omvendt ser vi i 'mellemgruppen' (5-19 års anciennitet) at prioriteringen af den alsidige, personlige udvikling ligger højt på 68% i forhold til 57% i gennemsnit for alle. Omkring prioriteringen af kundskaber og færdigheder er udsvingene langt mindre, men det ser altså ud til, at der kan identificeres forskellige *lærergenerationer* med forskellige syn på skolens opgave.

Ser vi på lærernes faglige profil (her er blot medtaget dansklærere, matematiklærere og historie/samfundsfagslærere) er der igen interessante afvigelser fra gennemsnittet, idet både dansklærere med 67% og historie/samfundsfagslærere med 71% vægter opgaven med elevernes alsidige, personlige dannelse markant højere end gennemsnittet på 57%. Specielt for historie/samfundsfaglærernes vedkommende må dette siges at være overraskende, at der ikke er en tydeligere vægtning af opdragelse til demokratiet, da dette aspekt udover den ovenfor nævnte vægtning i formålparagraffen er særligt vægtet i netop disse fags formål og CKF. For matematiklærernes vedkommende er det mest iøjnefaldende resultat, at 20% ser elevernes tilegnelse af kundskaber og færdigheder som skolens vigtigste opgave, hvor gennemsnittet for lærerne er 11%. Det tyder på, at der udover lærergenerationer også er forskellige *fagkulturer* der har betydning for synet på skolens opgave.

Som den sidste professionsvariabel har vi de forskellige skoler, som lærerne er ansat ved, idet vi i undersøgelsen arbejder med følgende ideale skoletyper: *Den traditionelle skole*, *udviklingsskolen* og *den samfundsorienterede skole*. Også her gør der sig markante forskelle gældende i synet på, hvad der er skolens vigtigste opgave, idet 30% af lærerne ved *den traditionelle skole* lægger vægt på kundskaber og færdigheder mod de 11%, der er gennemsnittet. Lærerne ved *udviklingsskolen* prioriterer den alsidige, personlige udvikling højt med 68% - mod gennemsnittets 57%. Lærerne ved

den samfundsorienterede skole ligger markant højere på skolens opgave med opdragelse til demokrati med 43% mod gennemsnittet på 31%. Det ser altså ud til, at der udover forskellige lærergenerationer og fagkulturer også gør sig forskellige *skolekulturer* gældende i forhold til synet på, hvilken af skolens forskellige opgaver der er den vigtigste.

I forlængelse af den fundne sammenhæng mellem skoletype og lærernes syn på skolens opgave kan det være interessant at se på, hvordan *elever* opfatter situationen. Her peger undersøgelsen ligeledes på, at skolen gør en forskel.

Ved en sammenligning mellem fire forskellige skoler, *den traditionelle skole*, *standardskolen*, *den samfundsorienterede skole* og *den frie skole*, finder vi en signifikant forskel på elevernes opfattelser af, i hvor høj grad skolen faktisk forbereder til demokrati. Her placerer eleverne fra *den samfundsorienterede skole* og *den frie skole* sig klart højere end eleverne fra *den traditionelle skole* og *standardskolen*. De samme forskelle gør sig i nogen grad, men knap så udpræget gældende, når spørgsmålet gælder, hvor vigtig en opgave forberedelse til demokrati vurderes at være. De fundne sammenhænge kunne selvfølgelig skyldes, at de forskellige skoler har elever med forskellig sociokulturel baggrund. Det har de også i nogen grad, men kontrol for faktorer knyttet til opdragelsesbaggrund giver ikke overbevisende argumenter for at "bortforklare" skolens betydning.

Samfunds- og demokratiopfattelser og synet på skolens opgave

Det er en rimelig antagelse, at der er en eller anden form for sammenhæng mellem lærernes opfattelse af skolens opgave og deres syn på samfund og demokrati i det hele taget, herunder deres politiske engagement. Spørgeskemaet rummer en række spørgsmål, der giver mulighed for at undersøge disse sammenhænge.

Hvad angår samfundssynet har vi et spørgsmål, der handler om hvorvidt samfundet er et fællesskab med fælles værdier eller det består af befolkningsgrupper med forskellige interesser, altså en *organisk samfundsopfattelse* overfor en *konfliktopfattelse*. Det første synspunkt har tilslutning fra 64%, det andet fra 36% af lærerne. Når vi sammenholder dette med synet på skolens opgave, viser det sig at det er lærerne med den organiske samfundsopfattelse, der lægger størst vægt på opdragelsen til demokrati med 40% mod gennemsnitligt 31%, mens 68% af lærerne med det konfliktorienterede samfundssyn lægger vægt på den alsidige, personlige udvikling mod 57% i gennemsnit. Det kan umiddelbart virke overraskende, at lærere, der ser opdragelse til demokrati som skolens vigtigste opgave, er mere tilbøjelige end andre til at anlægge et organisk syn på samfund. *Dette kan imidlertid skyldes, at disse lærere, der er mere optaget af samfundsproblemer og politisk deltagelse end de øvrige lærere (se nedenfor), måske derfor også mere optaget af disse problemers løsning for at opnå et mere harmonisk samfund.*

Når vi ser på lærernes svar på spørgsmålet om, hvad der skaber udviklingen i samfundet, viser der sig imidlertid et andet billede af synet på skolens opgave. Langt de fleste lærere ser enten udviklingen skabt af teknologi og konkurrence, en *deterministisk opfattelse* der deles af 54%, eller af samfundsgruppers kamp for bedre vilkår, en *konfliktopfattelse* der har tilslutning fra 29%. Lærerne med den deterministiske opfattelse af samfundsudviklingen prioriterer opgaven med elevernes personlige udvikling højere end andre med 65% mod de gennemsnitlige 57%, mens der er 47% af lærerne med konfliktopfattelsen, der lægger vægt på opdragelsen til demokrati mod de gennemsnitlige 31%.

I spørgeskemaet har vi en række spørgsmål, der handler om forskellige opfattelser af hvad demokrati er for noget – altså ikke om hvorvidt man er for eller imod demokrati, men om hvad indholdet i demokratiet bør være.

Da det her netop handler om demokratiopfattelser, er det naturligt at interessen i forhold til synet på skolens vigtigste opgave samler sig om opgaven med opdragelse til et demokratisk samfund, dvs. hvilke demokratiopfattelser der styrker hhv. svækker prioriteringen af denne opgave. Her viser det sig, at det især er *afvisningen* af en række demokratiopfattelser der har betydning, fx hænger afvisning af synspunktet om at demokrati *primært er en metode til at vælge ledere* sammen med en større vægtning af skolens demokratiske forpligtigelse. Omvendt medfører *tilslutning* til synspunktet at demokrati især handler om at vælger ledere en lavere vægt på den demokratiske opgave. Det er dog især de lærere, der afviser to andre demokratiopfattelser – det at *handle som politisk forbruger* samt muligheden for at *handle udenom de demokratiske kanaler* – som prioriterer den demokratiske opdragelse højere end gennemsnittets 31% – nemlig henholdsvis 45% og 41%. Endelig prioriterer lærere, der afviser at *borgerne ikke er kvalificerede til at tage stilling til alle politiske spørgsmål*, også den demokratiske opdragelse højere. Det vil sige at synet på opdragelsen til demokrati som skolens vigtigste opgave snarere er forbundet med afvisningen af end tilslutningen til nogle bestemte demokratiopfattelser.

Dette tilsyneladende modsætningsfyldte billede – man ville forvente at lærere, der prioriterer skolens demokratiske opgave højt, ville have prioriteret i hvert fald nogle af demokratiopfattelserne højere end andre lærere – kan fortolkes på flere måder: Det kan dels forholde sig således, at de teoretiske demokratiopfattelser kun i ringe grad indfanger det billede af demokrati, som de demokratiorienterede lærere har, hvorfor de er mere tilbøjelige end de øvrige lærere til at afvise de forskellige udsagn. Det kan også – og måske endda i forlængelse heraf – forholde sig sådan, at de pågældende lærere i højere grad forholder sig *kritisk reflekterende* til hvad demokrati er og derfor i mindre grad lader sig 'begejstre' af det ene eller det andet udsagn om demokrati.

Ud over tilslutningen til eller afvisningen af disse demokratiopfattelser har vi et spørgsmål, hvor vi beder lærerne *prioritere* mellem forskellige funktioner, som demokratiet kan siges at varetage i samfundet. Besvarelsen af dette spørgsmål sammenholdt med opfattelsen af skolens opgave ses i nedenstående tabel:

Synet på skolens opgave og prioritering af demokratiets væsentligste funktion

	Bedste måde at løse samfundsproblemer	Enkelte borgers udvikling og respekt	Beskytte mod vilkårlig magtudøvelse	Afspejler interesser i samfundet
Kundskaber og færdigheder	36%	14%	29%	21%
Den alsidige, personlige udvikling	28%	29%	27%	16%
Opdragelse til demokratisk samfund	21%	26%	37%	16%
Alle	27%	26%	30%	16%

Det skal bemærkes, at gruppen af lærere, der ser kundskaber og færdigheder som skolens vigtigste opgave, er meget lille, og muligheden for tilfældighed derfor tilsvarende større.

Det fremgår af tabellen, at prioriteringen af opdragelsen til demokrati som den vigtigste opgave for skolen har negativ sammenhæng med det synspunkt, at demokrati er den bedste måde at løse samfundets problemer på. Modsat har prioriteringen af denne opgave positiv sammenhæng med det

synspunkt, at demokrati beskytter mod vilkårlig magtudøvelse. Det vil altså sige at de lærere, der har et magtperspektiv på demokratiet, i højere grad ser den demokratiske opdragelse som en nødvendig forudsætning for, at demokratiet kan varetage denne funktion. Ikke overraskende viser det sig tilsvarende at de lærere, der ser den personlige udvikling som skolens vigtigste opgave, også ser demokratiet som en udviklingsmulighed for den enkelte borger.

Så langt betydningen af lærernes opfattelse af, hvad demokrati er eller ikke er. Men hvilken betydning har det, om lærerne er engagerede i politik? Vi har spurgt dels om lærerne opfatter sig som *politisk engagerede*, dels om de er *politiske aktive*. Også her viser der sig sammenhænge med opfattelsen af skolens opgave, idet de 19% af lærerne der opfatter sig som meget politisk engagerede både vægter opdragelsen til demokratiet (44% mod gennemsnitligt 31%) og erhvervelsen af kundskaber og færdigheder (22% mod gennemsnitligt 11%) relativt højt. Omvendt lægger de 29% af lærerne, der kun i ringe grad opfatter sig som politisk engagerede, større vægt på elevernes personlige udvikling som skolens vigtigste opgave (67%) end gennemsnittet (57%).

Også på spørgsmålet om lærerne er politisk aktive kan der iagttages en sammenhæng, idet de 35% af lærerne, der er politisk aktive i en eller anden grad, tillægger opdragelsen til demokrati større betydning (41% mod gennemsnitligt 31%). De 65% af lærerne, der angiver ikke at være politisk aktive, lægger relativt større vægt på alsidig, personlig udvikling (71%) end gennemsnittet (57%). Der ser altså ud til at være klar sammenhæng mellem lærernes politiske engagement og deres syn på skolens vigtigste opgave.

Synet på skolens opgave og opdragelsen til demokrati i den daglige undervisning

Vi vender nu perspektivet og betragter lærernes opfattelse på skolens opgave som baggrund for opfattelsen af forskellige sider af opdragelse til demokrati i skolens dagligdag. Vi spørger først, hvilken rolle hensynet til den demokratiske opdragelse spiller for lærernes undervisningsplanlægning. Næsten alle lærere svarer her enten *stor vægt* eller *moderat vægt*. Men de lærere, der vægter skolens demokratiske opgave højest, tildeler – logisk nok – hensynet til den demokratiske opdragelse størst vægt i deres undervisningsplanlægning (46% mod øvrige læreres 33% på *stor vægt*).

Vi ser dernæst på, hvordan lærerne prioriterer forskellige *aspekter* af den demokratiske opdragelse. Praktisk talt alle lærere anser det for *meget vigtigt*, at undervisningen og skolelivet er præget af *respekt og dialog*, både på de yngre og ældre klassetrin. For de øvrige undersøgte aspekter af den demokratiske opdragelse fordeler svarene sig således (tabellen viser hvor stor andel af lærerne, der svarer *meget vigtigt* eller *moderat vigtigt* til, at dette aspekt prioriteres på de yngre klassetrin):

Synet på skolens opgave og prioritering af aspekter af den demokratiske opdragelse

	kundskaber og færdigheder	alsidig personlig udvikling	opdragelse til demokratisk samfund	Alle
Øve demokratiske beslutningsprocedurer i klassen	100%	91%	89%	94%
Medbestemmelse i undervisningen*	62%	75%	95%	79%
Lære om demokratiske processer og institutioner*	50%	62%	78%	66%
Diskutere samfundets problemer og konflikter*	46%	72%	87%	74%

* markerer, at forskellene er statistisk signifikante. Det skal dog bemærkes, at gruppen af lærere, der ser kundskaber og færdigheder som skolens vigtigste opgave, er meget lille, og muligheden for tilfældighed derfor tilsvarende større.

Disse resultater tyder på, at der er en vis sammenhæng imellem lærernes syn på skolens opgave og deres prioriteringer af forskellige aspekter af den demokratiske opdragelse, når det gælder undervisningen på de yngre klassetrin. På de ældre trin er enigheden større og tilslutningen højere. Hvad angår det aspekt af den demokratiske opdragelse, som vedrører øvelse i demokratiske beslutningsprocedurer i klassen henviser vi i øvrigt til S. Graf & J. P. Christiansen: *Klassemøde – demokratisk konfliktløsning og udvikling af fællesskab*, www.folkeskolen.dk.

Hvis vi ser på, hvilke *fag og fagområder* lærerne pålægger forpligtelsen til igennem deres emnevalg at varetage den demokratiske opdragelse, tegner der sig et billede af, at dette ansvar i særlig grad tildeles historie og samfundsfag (86% *meget vigtigt*) og dansk (76%), mens naturfagene (41%), fremmedsprogene (35%), de praktisk-musiske fag (31%) og matematik (29%) i ringere grad forventes at tillægge dette stor vigtighed. De lærere, der ser opdragelse til demokrati som skolens vigtigste opgave, lægger størst vægt på, at naturfag, fremmedsprog og praktisk-musiske fag også har denne forpligtelse. M.h.t. de øvrige fag er der ikke nævneværdige forskelle.

Når det gælder forpligtelsen på den demokratiske opdragelse igennem undervisnings- og samværsformerne i fagene er det efter lærernes opfattelse stadig historie/samfundsfag og dansk der har det største ansvar. Godt 80% af lærerne mener *meget vigtigt* i disse fag, mens det kun er knap 60% der siger *meget vigtigt* for de øvrige fags vedkommende.

Det ser således ud til, at lærerne generelt tillægger fagene historie, samfundsfag og dansk særlige forpligtelser over for den demokratiske opdragelse på både indholdssiden og formsiden af undervisningen, mens de øvrige fags forpligtelse opfattes som relativt mindre og overvejende knyttet til undervisnings- og samværsformerne. På tværs af fag finder vi i øvrigt en tendens til, at de lærere, som ser opdragelse til demokrati som skolens vigtigste opgave, er mere tilbøjelige end de øvrige lærere til prioritere arbejde med overordnede samfundsproblemer i undervisningen.

Endelig skal vi se på lærernes prioriteringer af *elevmedindflydelse* i undervisningen. Vi så overfor, at lærerne generelt er positivt indstillede over for dette.

På spørgsmålet, hvor ofte de yngre elever har indflydelse på *emnevalg* svarer 28% af de ”udviklingsorienterede” lærere *sjældent* eller *aldrig*, mens dette gælder 39% af de ”kundskabsorienterede” og 41% af de ”demokratorienterede” lærere. Dette er interessant at overveje i sammenhæng med, at denne lærerkategori markerede højest på den generelle vigtighed af elevindflydelse i undervisningen på de yngre klassetrin. Forskellene mellem lærergrupper genfindes dog ikke, når det gælder de yngre elevers indflydelse på *arbejdsformerne* i undervisningen. Her svarer 38% af lærerne at eleverne *sjældent* eller *aldrig* har indflydelse herpå.

Hvad angår de ældre elever, er der ikke nogen væsentlig forskel i lærernes svar på, hvordan de vægter elevindflydelsen på *emnevalget*. Kun 17% af lærerne siger, at eleverne *sjældent* har indflydelse herpå. Hvad angår elevindflydelsen på *arbejdsformerne* er der en tendens til, at de lærere, der ser opdragelse til demokrati som skolens vigtigste opgave, er lidt mere restriktive med elevindflydelsen (26% siger *sjældent* eller *aldrig*) end de øvrige lærere (17% *sjældent* eller *aldrig*). De lærere, der vægter alsidig personlig udvikling højest, siger desuden relativt hyppigst *ofte* (28%). Til gengæld er disse ”udviklingsorienterede” lærere som nævnt mindre engageret i politiske spørgsmål end de ”demokratorienterede” lærere, der jo også vægter undervisning i samfundsproblemer højest.

Dette kaster et interessant lys over den udbredte antagelse om, at eleverne forberedes til det samfundsmæssige demokrati gennem skolens hverdagsdemokrati.

Vi skal afslutte denne delanalyse med at vende blikket mod *elevernes* opfattelser af demokratiet i skole- og undervisningshverdagen. Elevernes opfattelse af, hvilken grad af indflydelse de har på skole- hhv. undervisningsniveauet er ikke uafhængigt af deres erfaringer i familie og kammeratgruppe. Denne type sammenhænge skal dog ikke yderligere drøftes i denne artikel; vi henviser til H. Dorf & J. Skjernaa Hansen: *Opdragelse til hvilket demokrati?* samt M. Damkier: *Elevbaggrund og elevmentalitet som forudsætning for udbyttet af skolens hverdagsdemokrati*, begge på www.folkeskolen.dk.

Der viser sig i vores materiale en meget stærk og statistisk højsignifikant sammenhæng mellem skole og elevernes opfattelse af deres generelle indflydelsesmuligheder på skolen. Eleverne på *den frie skole* svarer klart mest positivt, dernæst følger eleverne på *den samfundsorienterede skole*, *standardskolen* og til sidst *den traditionelle skole*.

Elevernes skolebaggrund og opfattelse af deres indflydelse på skolen

	Frie skole	Samfundsorienterede skole	Standard-skolen	Traditionelle skole
<i>På min skole har eleverne meget at skulle Have sagt, og der bliver lyttet til dem</i>	56%	40%	29%	10%
<i>På min skole bliver eleverne spurgt om Forskellige ting, men lærerne beslutter</i>	33%	47%	60%	62%
<i>På min skole gør det ingen forskel hvad eleverne mener. De bliver alligevel ikke hørt</i>	10%	13%	11%	29%

Vi ser dernæst på to udsagn, der vedrører den oplevede indflydelse i den daglige undervisning. Det første er ”*vi har stor indflydelse på valget af emner*”. Her placerer *den frie skole* sig højest m.h.t. antal helt enige efterfulgt af *den samfundsorienterede skole* og *standardskolen* med relativt flest elever, der er nærmest enige, og *den traditionelle skole* sidst med et flertal af uenige. Det andet udsagn er ”*eleverne kan frit komme med deres ideer og sige deres mening om det vi arbejder med. Vi bliver taget alvorligt*”. Også her er sammenhængen mellem skole og elevopfattelser tydelig. På det andet udsagn er rangordningen igen *den frie skole* (56% helt enige), *den samfundsorienterede skole* (44% helt enige), *standardskolen* (36% helt enige) og *den traditionelle skole* (16% helt enige). På alle skoler er der dog på denne påstand flere enige end uenige elever. Disse opfattelser peger altså stort set i samme retning som de ovenfor refererede opfattelser af hvordan skolerne vægter og burde vægte den demokratiske opgave.

Vores datamateriale tillader ikke en direkte kobling mellem lærersvar og elevsvar på de enkelte skoler, da det af forskellige årsager kun er *den traditionelle skole* og *den samfundsorienterede skole*, der går igen i de to materialer. Det kan derfor kun blive en spekulation, om der er en sammenhæng imellem lærernes opfattelser og prioriteringer af skolens demokratiske opgave og elevernes opfattelser af deres indflydelse i skolen og undervisningen. Det kan imidlertid konkluderes, at den konkrete skole synes at spille en selvstændig og ikke helt ubetydelig rolle for, hvordan varetagelsen af skolens demokratiske opgave opfattes, både for lærernes og for elevernes vedkommende.

Konklusion

Udgangspunktet for denne artikel var forholdet mellem formålsparagraffens betoning af skolens opgave med at opdrage eleverne til medborgere i et demokratisk samfund og lærernes faktiske opfattelse af hvilken opgave der er skolens vigtigste. Det forhold at blot en tredjedel af de adspurgte lærere ser opdragelsen til demokrati som den vigtigste opgave leder os frem til den konklusion at der i høj grad er behov for at sætte fokus på betydningen af, at dette er formuleret som skolens væsentligste dannelsesopgave.

Denne konklusion understreges af, at det er de lærere, der ser opdragelsen til demokrati som skolens vigtigste opgave, som samlet set er mest indstillet på både at give eleverne medbestemmelse i undervisningen og at arbejde med et demokratirelevant indhold i undervisningen. Netop denne indstilling må siges at være en forudsætning for at løfte opgaven – at opdrage til demokrati gennem demokrati.

Dette rejser to perspektiver: Det første vedrører sammenhængen mellem lærernes syn på skolens vigtigste opgave og faktorer som køn, lærergeneration samt fag- og skolekultur. Sammenhængen peger på, at spørgsmålet om skolens demokratiske opgave må inddrages i arbejdet med udviklingen af de enkelte skoler fx gennem skoleudviklingsprojekter og lignende.

Det andet perspektiv vedrører betydningen af de samfunds- og demokratiopfattelser, der ligger til grund for lærernes prioritering af opdragelsen til demokrati i skolen og undervisningen. De uklare sammenhænge mellem de to planer taler for, at læreruddannelsen bør ofre forudsætningerne for den demokratiske opdragelse større opmærksomhed både i liniefagene og de pædagogiske fag.